

תכנית הלימודים לשאלון 003-281:

עיון בתורה

חומש בראשית עם פירוש רש"י – **פרשיות**: בראשית, לך לך

וכן קטעים נבחרים מן המפרשים כלהלן:

פרשת בראשית

רמב"ן - פרק א', ד"ה בראשית (הראשון) עד "הגוי אשר לפניהם".
רמב"ן - פרק א', פסוק כ"ט.
רמב"ן - פרק ב', פסוק י"ז, ד"ה "ביום אכלך ממנו" עד "והוא ימית אותו כאשר ירצה".
ספורנו - פרק ב', פסוק י"ח.
רמב"ן - פרק ד', פסוק י"ג, עד "רק בשמירת עליון עליו".

פרשת לך לך

רמב"ן - פרק י"ב פסוק ו' עד "לעובדו בפרהסייה"
ספורנו - פרק ט"ו פס' ו'
רמב"ן - פרק ט"ו פסוק י"ג ד"ה "וגם את הגוי"

חומש דברים עם פרוש רש"י - פרשיות: דברים, ואתחנן, ראה, שופטים.

וכן קטעים נבחרים מן המפרשים כלהלן:

פרשת דברים:

הקדמת הרמב"ן על חומש דברים.
רמב"ן - פרק א', פסוק כ"ה.
כלי יקר - פרק ג' פסוק כ"ד

פרשת ראה:

ספורנו – פרק י"א, פסוק כ"ו.
רמב"ן – פרק י"ב, פסוק כ'.
ספורנו – פרק י"ד, פסוק א'.
רמב"ן – פרק ט"ו, פסוק י"א, ד"ה "כי לא יחדל אביון", רק עד "בארץ ובחוץ לארץ".

פרשת שופטים:

רמב"ן - פרק י"ז פסוק כ'.
רמב"ן – פרק י"ז, פסוק י"א, עד "מן הטעות ומן המכשול".
רמב"ן – פרק י"ז, פסוק י"ד.
רשב"ם – פרק י"ח, פסוק ט"ו.
ספורנו – פרק י"ח, פסוקים כ"א - כ"ב.

עיון בנביאים ראשונים:

מלכים א':

פרק א', פסוקים א' – ל"א.
פרק ב', פסוקים א' – י"א.

פרק ג', פסוק ט"ו עד פרק ד' פסוק א'
פרק ה' פסוק כ"ו עד פרק ו' פסוק י"ג.
פרק ז' פסוקים י"ג-כ"ו , מ' –נ'.
פרק י"ח, א'-ל"ט.

מלכים ב':

פרק ד' פסוקים א' – ל"ז.
פרק ד' מפסוק מ"ב עד פרק ה' פסוק י"ט.
פרק ז', פסוקים ג' – כ'.
פרק י"א פסוקים א'-י"ז.
פרק י"ח, פסוקים א'- ז'.

נביאים אחרונים:

עיון בנביאים אחרונים

ישעיה - פרקים: ה', ו', י"א, י"ב, נ"א- נ"ו
תרי עשר -

הושע פרקים: ב', י"ב (מפסי י"ג) י"ג, י"ד.
יואל פרקים: א', ב' (מפסי ט"ו).
עמוס פרקים: ב', ג', ט'.
עובדיה פרק א'.
יונה פרקים: א', ב', ג', ד'.
מיכה פרקים: ד', ה', ו', (עד פסוק ח').
זכריה פרקים: ב' (מפסי י"ד) ג', ד' (עד פסי ז') י"ד.
מלאכי פרק ג'.

כתובים:

תהלים: פרקים: מ"ט, נ"א, ע"ט, פ"א, פ"ב, צ - צ"ה, ק', ק"ד, ק"ז, קי"א - קי"ח, קל"ט.
קטעי מפרשים בתהלים:

מלבי"ם – פרק צ"ב, פסוקים ה' - ו'.
מלבי"ם - ק', פסוקים א' - ב'.
רד"ק - פרק ק"ז, פסוק י"ז.
מלבי"ם - קט"ז, פסוקים י"ב- י"ד.
מלבי"ם - קי"ח, פסוק כ"ד.

מפרשים נבחרים

פרשת בראשית

1. רמב"ן - פרק א', פסוק א'

אמר רבי יצחק לא היה צריך להתחיל התורה אלא מהחודש הזה לכם שהיא מצווה ראשונה שנצטוו בה ישראל, ומה טעם פתח בבראשית משום כוח מעשיו הגיד לעמו, שאם יאמרו אומות העולם לסטים אתם שכבשתם לכם ארצות שבעה גויים, הם אומרים להם, כל הארץ של הקב"ה היא, ונתנה לאשר ישר בעיניו, וברצונו נתנה להם, וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו.

וזו אגדה בלשון שכתבה רבנו שלמה בפירושו.

יש לשאול בה, כי צורך גדול הוא להתחיל התורה בבראשית ברא אלוהים, כי הוא שורש האמונה, ושאינו מאמין בזה וחושב שהעולם קדמון, הוא כופר בעיקר ואין לו תורה כלל.

והתשובה, מפני שמעשה בראשית סוד עמוק אינו מובן מן המקראות, ולא יודע על בריו אלא מפי הקבלה עד משה רבנו מפי הגבורה, ויודעיו חייבין להסתיר אותו, לכך אמר רבי יצחק שאין להתחיל התורה צורך בבראשית ברא, והספור במה שנברא ביום ראשון ומה נעשה ביום שני ושאר הימים, והאריכות ביצירת אדם וחווה, וחטאם ועונשם, וספור גן עדן וגרוש אדם ממנו, כי כל זה לא יובן בינה שלימה מן הכתובים, וכל שכן ספור דור המבול והפלגה, שאין הצורך בהם גדול, ויספיק לאנשי התורה בלעדי הכתובים האלה, ויאמינו בכלל בנזכר להם בעשרת הדברות (שמות כ"א): כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ את הים ואת כל אשר בם וינח ביום השביעי, ותישאר הידיעה ליחידים שבהם הלכה למשה מסיני עם התורה שבעל פה:

ונתן רבי יצחק טעם לזה, כי התחילה התורה בבראשית ברא אלוהים וספור כל ענין היצירה עד בריאת אדם, ושהמשילו במעשה ידיו וכל שת תחת רגליו, וגן עדן שהוא מבחר המקומות הנבראים בעולם הזה נעשה מכון לשבתו, עד שגירש אותו חטאו משם, ואנשי דור המבול בחטאם גורשו מן העולם כולו, והצדיק בהם לבדו נמלט הוא ובניו, וזרעם חטאם גרם להם להפיצם במקומות ולזרותם בארצות, ותפשו להם המקומות למשפחותם בגוייהם כפי שנזדמן להם:

אם כן ראוי הוא, כאשר יוסיף הגוי לחטוא, שיאבד ממקומו ויבוא גוי אחר לרשת את ארצו, כי כן הוא משפט האלוהים בארץ מעולם, וכל שכן עם המסופר בכתוב כי כנען מקולל ונמכר לעבד עולם (להלן ט"ז), ואינו ראוי שיירש מבחר מקומות היישוב, אבל יירש עבדי ה' זרע אהבו, כעניין שכתוב (תהלים קה מד): וייתן להם ארצות גויים ועמל לאומים יירשו בעבור ישמרו חוקיו ותורותיו ינצורו. כלומר, שגירש משם מורדיו, והשכין בו עובדיו, שידעו כי בעבודתו ינחלוה, ואם יחטאו לו תקיא אותם הארץ, כאשר קאה את הגוי אשר לפניהם:

בראשית ברא – הרמב"ן מביא את רש"י שמסביר למה התחילה התורה בבראשית, תורה זה מלשון הוראה, וניתנה לצורך המצוות, ולכן היה צריך להתחיל מהמצוה הראשונה "החודש הזה לכם", ועונה רש"י שרצה הקב"ה לומר לכל העמים שהעולם שלו, והוא נתן את הארץ לישראל, כשרצה נתן אותה לגויים, וכשרצה לקח מהגויים ונתן לנו.

הרמב"ן מקשה על רש"י: למה צריך להקשות על זה קושיה, זה הגיוני שהתורה תפתח בבריאה שהיא שורש האמונה, שמי שלא מאמין בזה הוא כופר בעיקר.

והתשובה: הרמב"ן מסביר שקושייתו של רש"י בנויה על זה שתיאור בריאת העולם הוא סודות הבריאה שישירו את האמונה.

רש"י עונה שהתורה מתחילה בבריאת העולם, לא כדי לומר שהקב"ה ברא את העולם, אלא כדי לומר שהעולם שייך לקב"ה, שהוא יחליט מי יהיה ואיפה יהיה. את אדם הראשון הוא שם בגן עדן, וכשחטא – הוציאו משם. דור המבול חטא – הוצא מהעולם, ורק נח הצדיק ניצל. כשדור הפלגא חטאו – הופצו בעולם. כל גוי שיחטא, יגלה ממקומו. במקום היישוב המובחר, ה' ישים את עבדיו עושי רצונו.

2. רמב"ן - פרק א', פסוק כ"ט.

הנה נתתי לכם את כל עשב זרע זרע - לא הרשה לאדם ולאשתו להמית ברייה ולאכול בשר, אך כל ירק עשב יאכלו יחדיו כלם, וכשבאו בני נח התיר להם בשר, שנאמר (להלן ט ג): **(כל רמש אשר הוא חי לכם יהיה לאכלה כירק עשב נתתי לכם את כל .** כירק עשב שהתרתי לאדם הראשון התרתי לכם את כל, **לשון רש"י.** וכן פירש הרב במסכת סנהדרין (נט: ד"ה לא הותר: ולכל חית הארץ, לכם ולחיות נתתי העשבים ואת האילנות ואת כל ירק עשב לאכלה. ואם כך יהיה פירוש" **את כל ירק עשב לאכלה" "ואת כל ירק עשב:"**

ואינו כן, אבל נתן לאדם ולאשתו כל עשב זרע זרע וכל פרי עץ. ולחית הארץ ולעוף השמים נתן כל ירק עשב, לא פרי העץ ולא הזרעים. ואין מאכלם יחד כלם בשווה, אך הבשר לא הורשו בו עד בני נח כדעת רבותינו. והוא פשוטו של מקרא:

והיה זה, מפני שבעלי נפש התנועה יש להם קצת מעלה בנפשם, נדמו בה לבעלי הנפש המשכלת, ויש להם בחירה בטובתם ומזוניהם, ויברחו מן הצער והמיתה. והכתוב אומר מי יודע רוח בני האדם העולה היא למעלה ורוח הבהמה היורדת היא למטה לארץ (קהלת ג כא:); וכאשר חטאו, והשחית כל בשר את דרכו על הארץ, ונגזר שימותו במבול, ובעבור נח הציל מהם לקיום המין, נתן להם רשות לשחוט ולאכול, כי קיומם בעבורו:

ועם כל זה לא נתן להם הרשות בנפש ואסר להם אבר מן החי. והוסיף לנו במצות לאסור כל דם, מפני שהוא מעמד לנפש, כדכתיב (ויקרא יז יד): כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא. ואמר לבני ישראל דם כל בשר לא תאכלו כי נפש כל בשר דמו הוא, כי התיר הגוף בחי שאינו מדבר אחר המיתה, לא הנפש עצמה. וזה טעם השחיטה, ומה שאמרו (ב"מ לב ב): צער בעלי חיים דאורייתא. וזו ברכתנו שמברך" **אשר קדשנו במצוותיו וציוונו על השחיטה**. "ועוד אדבר בעניין המצווה בדם בהגיעי שם (ויקרא יז יא - יד), אם גומר השם עלי:

וטעם את כל עשב זרע זרע ואת כל העץ אשר בו פרי עץ זרע לכם יהיה לאכלה- שיאכלו זרועי העשב כגרגרי החיטה והשעורה והקטניות וזולתם, ויאכלו כל פרי העץ. אבל העץ עצמו אינו להם לאוכלה, וגם לא העשב, עד שנתקלל אדם ונאמר לו ואכלת את עשב השדה (להלן ג יח):

הנה נתתי לכם את כל עשב זרע זרע – הרמב"ן מביא את רש"י שמסביר, שלאדם הראשון, לא הותר לאכול בשר. לבני נח הותר. והוא אומר להם, הנה נתתי לכם לאכול בשר, כמו שנתתי לאדם הראשון לאכול עשב.

הרמב"ן מביא את הפירוש ממסכת סנהדרין על המילים "ולכל חית הארץ את כל עשב ירק לאוכלה", לכם ולחיות נתתי לאכול צמחים, עשב ועצים.

הרמב"ן חולק על רש"י בזאת, ואומר שלאדם נתן את הזרעים והעצים, שהם המשובחים, ולחיות נתן את העשבים. ולאחר החטא, האדם ירד מדרגתו, ונתנו לו העשבים, ובני נח שירדו עוד, הותר להם אכילת הבשר.

3. רמב"ן - פרק ב', פסוק י"ז, "ביום אכלך ממנו..."

ביום אכלך ממנו מות תמות" - בעת שתאכל ממנו תהיה בן מות וכמוהו ביום צאתך והלכת אנה ואנה ידוע תדע כי מות תמות, ^{מלכים א ב כב} שאין הכוונה שימות מיד בו ביום ואין הכוונה לידיעה בלבד שידע שימות כי החיים יודעים שימותו כלם אבל הכוונה כי בעת שיצא יהיה חייב מיתה למלך והוא ימית אותו כאשר ירצה

ביום אכלך ממנו מות תמות – ביום שיאכל מעץ הדעת יהיה האדם בן תמותה. ולא שברגע שיאכלו מעץ הדעת ימות. רק לידיעה שימות, שברור שכל החיים ימותו. אלא הכוונה שביום שיאכל ממנו, ידע שהוא חייב מיתה, וכשהמלך ירצה ימית אותו.

4. ספורנו- פרק ב', פסוק י"ח.

לא טוב היות האדם לבדו. לא ישג "טוב" התכלית המכּוּן בְּדַמּוּתוֹ וּבְצַלְמוֹ, אִם יִצְטָרֵף לְהִתְעַסֵּק הוא עֲצָמוּ בְּצַרְכֵי חַיָּו .

עֵזֶר כְּנֶגְדּוֹ. עֵזֶר שֶׁיְהִיָּה כְּמוֹ שְׁוֵה לוֹ בְּצֵלֶם וּדְמוּת, כִּי זֶה הַכְרָחִי לוֹ בְּיַדִּיעַת צְרָכָיו וְהַמְצִיאֵם בְּמוֹעֲדָם. וְאָמַר "כְּנֶגְדּוֹ", כִּי הַנִּכְנָס לְכַף נֶגֶד דְּבַר אַחַר כְּשֶׁיְהִיָּה שְׁוֵה לוֹ בְּשִׂקְלָהּ יְהִיָּה "כְּנֶגְדּוֹ" בְּקוּ יִשְׂרָאֵל. אֲבָל כְּשֶׁלֹּא יְהִיָּה שְׁוֵה הַנִּשְׁקָלִים, יְהִיָּה זֶה עוֹלָה וְזֶה יוֹרֵד, וְלֹא יְהִיָּה זֶה נֶגֶד זֶה בְּקוּ יִשְׂרָאֵל. וּבְזֶה הָאִפֶּן אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זְכוֹרֵנוֹם לְבִרְכָה: שְׁקוּל מִשָּׁה כְּנֶגֶד כָּל יִשְׂרָאֵל (מכילתא יתרו, א, שיר השירים א, טד). אֲמָנָם לֹא הָיָה רְאוּי שֶׁיְהִיָּה הָעֵזֶר שְׁוֵה לוֹ לְגַמְרֵי, כִּי אִזּ לֹא הָיָה רְאוּי שֶׁיַּעֲבֹד וְיִשְׁרֵת אֶחָד מֵהֶם לְחִבְרוֹ .

לא טוב היות האדם לבדו – אדם שיחיה לבד, ויתעסק בצרכים שלו, לא יוכל להשיג את תכלית חייו. עזר כנגדו – עוזר ומתמודד - כדי שהעזרה תהיה מושלמת ומותאמת, צריך שהעזר יהיה דומה לאדם בצורתו, והנגדו הוא שיהיה שקול כמוהו. שיעמוד מולו. רק שאי אפשר שהעזר ישווה לגמרי לאדם, כדי שיוכל לשרת אותו.

5. רמב"ן- פרק ד', פסוק י"ג, עד "רק בשמירת עליון עליו".

גדול עוני מנשוא. בתמיהה אתה טוען עליונים ותחתונים ועוני אי אפשר לטעון לשון רש"י מבראשית רבה ^{ככ} (והנכון בפשט שהוא וידוי אמר אמת כי עוני גדול מלסלוח וצדיק אתה ה' וישר משפטיך אף על פי שעשית אותי הרבה מאד והנה גרשת אותי היום מעל פני האדמה כי בהיותי נע ונד ולא אוכל לעמוד במקום אחד הנה אנכי מגורש מן האדמה ואין מקום למנוחתי ומפניך אסתר כי לא אוכל לעמוד לפניך להתפלל או להקריב קרבן ומנחה כי בושתי וגם נכלמתי כי נשאתי חרפת נעורי אבל מה אעשה כי כל מוצאי יהרגני ואתה בחסדך הרבים לא חייבת אותי מיתה והענין שאמר לפניו הנה חטאי גדול והרבית עלי עונש אבל שמרני שלא אענש יותר ממה שחייבת אותי כי בעבור שאהיה נע ונד ולא אבנה לי בית וגדרות בשום מקום יהרגוני החיות כי סר צלך מעלי הודה כי האדם איננו נשגב ונמלט בכחו רק בשמירת עליון עליו

גדול עוני מנשא – הרמב"ן מביא את רש"י שאומר, קין שואל בתמיהה: אתה נושא את כל העולם, ואת העוון שלי אתה לא יכול לשאת?

הרמב"ן מביא לפי הפשט, שלדעתו זו הודאה באמת. קין אומר שעונו גדול, ועונשו גדול, ומבקש, שה' ישמור אותו שעונשו לא יהיה יותר מדי. ובגלל שהא לא יכול לבנות לו בית, שלא יהרגו אותו החיות.

פרשת לך לך

6. רמב"ן - פרק י"ב פסוק ו' עד "לעובדו בפרהסייה"

ויעבר אברים בארץ עד מקום שכם. אומר לך כלל תבין אותו בכל הפרשיות הבאות בענין אברהם יצחק ויעקב והוא ענין גדול הזכירוהו רבותינו בדרך קצרה ואמרו ^{תנחומים ט} (כל מה שאירע לאבות סימן לבנים ולכן יאריכו הכתובים בספור המסעות וחפירת הבארות ושאר המקרים ויחשוב החושב בהם כאלו הם דברים מיותרים אין בהם תועלת וכולם באים ללמד על העתיד כי כאשר יבוא המקרה לנביא משלשת האבות יתבונן ממנו הדבר הנגזר לבא לזרעו ודע כי כל גזירת עירין כאשר תצא מכח גזירה אל פועל דמיון תהיה הגזרה מתקיימת על כל פנים ולכן יעשו הנביאים מעשה בנבואות כמאמר ירמיהו שצוה לברוך והיה ככלותך לקרוא את דברי הספר הזה תקשור עליו אבן והשלכתו אל תוך פרת ואמרת ככה

תשקע בבל וגו' ירמיהו נא סד (וכן ענין אלישע בהניחו זרועו על הקשת, מלכים ב' י"ז-י"ח, ויאמר אלישע ירה ויור ויאמר חץ תשועה לה' וחץ תשועה בארם ונאמר שם צסוקי טי, ויקצוף עליו איש האלהים ויאמר להכות חמש או שש פעמים אז הכית את ארם עד כלה ועתה שלש פעמים תכה את ארם ולפיכך החזיק הקב"ה את אברהם בארץ ועשה לו דמיונות בכל העתיד להעשות בזרעו והבן זה ואני מתחיל לפרש הענינים בפרט בפסוקים בעזרת השם

ויעבור אברם בארץ עד מקום שכם" - היא עיר שכם כן זה שם המקום ההוא ושכם בן חמור על שם עירו נקרא וכתב רש"י נכנס לתוכה עד מקום שכם להתפלל על בני יעקב כשיבואו מן השדה עצבים ונכון הוא ואני מוסיף כי החזיק אברהם במקום ההוא תחלה וקודם שנתן לו את הארץ נרמז לו מזה כי בניו יכבשו המקום ההוא תחלה קודם היותם זוכים בו וקודם היות עון יושב הארץ שלם להגלותם משם ולכן אמר והכנעני אז בארץ וכאשר נתן לו הקב"ה הארץ במאמר אז נסע משם ונטע אהל בין בית אל ובין העי כי הוא המקום אשר כבש יהושע בתחלה ויתכן שהזכיר הכתוב והכנעני אז בארץ להורות על ענין הפרשה לומר כי אברם בא בארץ כנען ולא הראהו השם הארץ אשר יעדו ועבר עד מקום שכם והכנעני הגוי המר והנמהר אז בארץ ואברם ירא ממנו ולכן לא בנה מזבח לה' ובבואו במקום שכם באלון מורה נראה אליו השם ונתן לו הארץ וסרה יראתו כי כבר הובטח בארץ אשר אראך ואז בנה מזבח לה' לעבדו בפרהסיא

ויעבור אברם עד מקום שכם – מעשה אבות סימן לבנים. נראה שיש הרבה סיפורים מיותרים במקרה. על זה אומרים מעשה אבות, כל מה שקרה לאבות, קרה ויקרה לבנים. בגלל זה האבות והנביאים עשו מעשים סימבוליים שמתקיימים בבנים. דוגמאות: ירמיה ציוה לברוך בן נריה שיקשור אבן על הספר וישליך לנהר פרת, כסימן לבבל שתשקע. אלישע שהכה בקשת פעמיים, והנביא כעס עליו, שאם היה יורה 5 או 6 פעמים, היה מפיל את האויב מפלה סופית.

ולכן, ויעבור אברם עד מקום שכם, הוא הגיע עד שכם, להתפלל על בני יעקב. והרמב"ן אומר שהוא מוסיף על הדברים האלה, שאברהם החזיק במקום הזה, כרמז שהבנים יכבשו את המקום הזה, עוד לפני שיזכו לקבל אותו, כלומר לפני שהעם שיושב בו, חוטא בכדי להגלות אותו משם "הכנעני אז בארץ" – אברהם לא בנה מזבח במקום הזה, כי עדין הכנענים שם, ועוד לא ניתנה לו הארץ. אחרי שהובטח לו, לא פחד, ובנה מזבח, לעבוד את ה' לפני כולם. בפרהסיא.

7. ספורנו - פרק ט"ו פס' ו'

וְהָאֵמֶן בַּה' בְּטַח שְׁיַעֲשֶׂה מִה שְׁאָמַר בְּלִי סֶפֶק, אֵף עַל פִּי שְׁהִיָּה הַדְּבָר נִמְנָע או רְחוּק אֶצֶל הַטֶּבַע .

וַיַּחֲשֶׁבֶה לּוֹ צִדְקָה. הָאֵל יַתְבַּרְךָ חֲשֵׁב זֶה הַבְּטָחוֹן בּוֹ לְצִדְקָה וְזָכוּת לְאַבְרָהָם. וּבְזֶה הוֹדִיעַ שְׁכָשְׁאֵמֶר אַבְרָהָם אַחַר כֵּן "בְּמָה אֲדַע כִּי אִירְשֶׁנָּה" (פסוק ח), לֹא חָזַר בּוֹ מְאֻמָּוֶנְתוֹ כְּלָל, שְׁאֵם הִיָּה כֵּן לֹא הִיָּתֶה אֲמוּנָתוֹ נְחֻשְׁבֶת לְצִדְקָה כְּלָל, כְּאָמְרוֹ "וּבְשׁוֹב צִדִּיק מְצַדְקָתוֹ וְעֹשֶׂה עֹל.. כֵּן לְצִדְקָתוֹ אֲשֶׁר עֹשֶׂה לֹא תִזְכְּרֶנָּה" (יחזקאל יח, כד).

והאמין בה' – ביטחון מלא שיקבל את ההבטחות, אפילו שהן רחוקות מהטבע. ויחשבה לו צדקה – ה' ראה את הביטחון הזה לצדקה וזכות. וזה נאמר פה על מה שאמר אברהם "במה אדע כי אירשנה". להודיע שבמילים האלה הוא לא חזר בו מאמונתו.

8. רמב"ן - פרק ט"ו פסוק י"ג ד"ה "וגם את הגוי"

וגם את הגוי אשר יעבדו. וגם לרבות ד' גליות על ששעבדו את ישראל לשון רש"י ועל דרך הפשט יאמר כאשר דנתי את בניך בגלות וענני על עון גם את הגוי אשר יעבדו אדין על החמס אשר יעשו להם והנכון בעיני כי טעם וגם אף על פי שאני גזרתי על זרעך להיות גרים בארץ לא להם ועבדום וענו אותם אף על פי כן אשפוט את הגוי אשר יעבדו על אשר יעשו להם ולא יפטרו בעבור שעשו גזרתי והטעם כמו שאמר הכתוב) זכריה א יד (וקנאתי לירושלם ולציון קנאה גדולה וקצף גדול אני קוצף על הגוים השאננים אשר אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה ואומר) ישעיהו מז ו (קצפתי על עמי חללתי נחלתי וגו' וכן היה במצרים שהוסיפו להרע כי השליכו בניהם ליאור

וימררו את חייהם וחשבו למחות את שמם וזה טעם דן אנכי שאביא אותם במשפט אם עשו כנגזר עליהם או הוסיפו להרע להם וזהו מה שאמר יתרו כי בדבר אשר זדו עליהם) שמות יח יא (כי הזדון הוא שהביא עליהם העונש הגדול שאבדם מן העולם וכן כי ידעת כי הזידו עליהם) נחמיה ט י (והרב נתן טעם בספר המדע)הלכות תשובה ו ה (לפי שלא גזר על איש ידוע וכל אותם המריעים לישראל אלו לא רצה כל אחד מהם הרשות בידו לפי שלא נגזר על איש ידוע ולא נתכנו דבריו אצלי שאפילו גזר שאחד מכל האומות יריע להם בכך וכך וקדם זה ועשה גזרתו של הקב"ה זכה בדבר מצוה ומה טעם בדבריו כאשר יצוה המלך שיעשו בני מדינה פלונית מעשה מן המעשים המתרשל ומטיל הדבר על האחרים חומס וחוטא נפשו והעושה יפיק רצון ממנו וכל שכן שהכתוב אמר וגם את הגוי אשר יעבודו שיעבדו הגוי כולו והם הלכו מעצמם למצרים אבל הטעם כאשר כתבתי וכבר הזכירו רבותינו הענין הזה אמרו בואלה שמות רבה) ל טו (משל לאדון שאמר לבנו "יעשה עם פלוני ולא יצערנו" הלך ועשה אף על פי שעשה עמו חנם לא הניח שלא היה מצערו כשנתרצה האדון לבנו גזר על מצעריו הריגה כך גזר הקב"ה שיהיו ישראל משועבדין במצרים עמדו עליהם ושעבדום בחוזק אמר הקב"ה היה לכם לנהוג בם כעבדים ויעשו צרכים אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה) זכריה א טו (עד כאן לשונם ודבר ברור הוא כי השלכת בניהם ליאור אינה בכלל "ועבדום וענו אותם" אבל היא עקירתם לגמרי וכן מה שאמרו תחלה הבה נתחכמה לו פן ירבה) שמות א י (אינו בכלל עבדות וענוי מלבד מה שהוסיפו בענוי עצמו וימררו את חייהם בעבודה קשה וגו' והוא מה שאמר הכתוב) דברים כו ז (וירא את עניינו ואת עמליו ואת לחצנו ודע והבן כי האיש שנכתב ונחתם בראש השנה להריגה לא ינקה הליסטים ההורג אותו בעבור שעשה מה שנגזר עליו הוא רשע בעונו ימות ודמו מיד הרוצח יבוקש אבל כאשר תצא הגזירה על פי נביא יש בעושה אותה דינים כי אם שמע אותה ורצה לעשות רצון בוראו כנגזר אין עליו חטא אבל יש לו זכות בו כאשר אמר ביהוא) מלכים ב י ל (יען אשר הטיבות לעשות הישר בעיני ככל אשר בלבבי עשית לבית אחאב בנים רבעים ישבו לך על כסא ישראל אבל אם שמע המצוה והרג אותו לשנאה או לשלול אותו יש עליו העונש כי הוא לחטא נתכוון ועבירה הוא לו וכן הכתוב אומר בסנחריב) ישעיהו י ה (הוי אשור שבט אפי וגו' בגוי חנף אשלחנו ועל עם עברתי אצונו ואמר הכתוב והוא לא כן ידמה ולבבו לא כן יחשוב כי להשמיד בלבבו ועל כן הענישו בסוף כמו שנאמר) שם י יב (והיה כי יבצע ה' את כל מעשהו אפקוד על פרי גודל לבב מלך אשור ועל תפארת רום עיניו וגו' ואמר בו שה פזורה ישראל אריות הדיחו הראשון אכלו מלך אשור וזה האחרון עצמו נבוכדראצר מלך בבל לכן כה אמר ה' וגו' הנני פוקד אל מלך בבל ואל ארצו כאשר פקדתי על מלך אשור) ירמיהו נ יז (והנה זו ראייה שנענש מלך אשור על הרעה שעשה לישראל והנה נבוכדראצר שמע כי הנביאים פה אחד קוראים אותו להחריב ירושלים והוא וכל עמו נצטוו על כך מפי הנביא כמו שכתוב) ירמיהו כה ט (הנני שולח לך ולקחתי את כל משפחות צפון נאם ה' ואל נבוכדראצר מלך בבל עבדי והביאותים על הארץ הזאת ועל יושביה והחרמתים וכתוב) שם לב כח (הנני נותן את העיר הזאת ביד הכשדים וביד נבוכדראצר מלך בבל והציתו את העיר באש ואף על בית המקדש עצמו אמר) שם כו ו (ונתתי את הבית הזה כשילה והם יודעים כי מצות השם היא כמו שאמר נבוזראדן לירמיהו) שם מ ב (ה' אלהיך דבר את הרעה הזאת אל המקום הזה ויבא ויעש ה' כאשר דבר כי חטאתם לה' ואף על פי כן נענשו הכשדים כולם בסוף והיה זה מפני שני טעמים האחד שגם הוא נתכון להשמיד כל הארץ להגדיל ממשלתו כמו שכתוב בו) ישעיהו יג יא (והשבתי גאון זדים וגאות עריצים אשפיל וכתוב) שם יד יג (ואתה אמרת בלבבך השמים אעלה וגו' וכתוב אעלה על במתי עב אדמה לעליון וכתוב באומתו) שם מז ח (האומרת בלבבה אני ואפסי עוד ואמר בו חבקוק) חבקוק ב ט (הוי בוצע בצע רע לביתו לשום במרום קנו וגו' והנה זה כענשו של סנחריב ולכך אמר הכתוב) ירמיהו נ יח (לכן כה אמר ה' הנני פוקד אל מלך בבל ואל ארצו כאשר פקדתי על מלך אשור אבל היה במלך בבל עונש אחר שהוסיף על הגזרה והרע לישראל יותר מאד כמו שאמר בו) ישעיהו מז ו (קצפתי על עמי חללתי נחלתי ואתנם בידך לא שמת להם רחמים על זקן הכבדת עולך מאד ועל כן בא עליהם עונש כפול ומכופל שנשמד זרעו לגמרי ולא יהיה לבבל שם ושאר נין ונכד) ישעיהו יד כב (ונשמדה עירו לעולמים שנאמר) שם יג יט (והיתה בבל צבי ממלכות תפארת גאון כשדים כמהפכת אלהים את

סדום ואת עמורה לא תשב לנצח ולא תשכון עד דור ודור ורבעו שם ציים ושעירים ירקדו שם ואמר בו הכתוב) ירמיהו נא יא (כי נקמת ה' היא נקמת היכלו וכתוב) שם נא לה לו(חמסי ושארי על בבל תאמר יושבת ציון ודמי אל יושבי כשדים תאמר ירושלים לכן כה אמר ה' הנני רב את ריבך ונקמתי את נקמתך ופסוקים רבים כאלה וגם את הגוי – הרמב"ן מביא את רש"י שאומר, שבני אברהם יהיו גרים וישעבדו אותם, וגם הגוי שישעבד אותם, אעניש. שזה מעשה הגיוני. הרמב"ן חולק על רש"י ואומר, שלדעתו, המילה "וגם" באה לומר, שלמרות שאני מבטיח שישראל יהיו בגלות, אעניש את הגוי שישעבד אותם. בגלל שהם הוסיפו על מה שאני אמרתי. אפשר היה לטעון, אמנם ה' לא ציווה על מצרים שישעבדו את ישראל, אבל הם כביכול עשו טובה, ושיעבדו. מגיע להם עוד פרס. על זה הוא אומר שהם הגזימו, שיעבדו יותר מדי, ועל זה אני מעניש אותם. ובכלל, למצרים לא היתה מטרה לעזור כביכול לקב"ה להעניש את ישראל, שהיו להם 2 דברים גרועים: האחת שרצו לעצמם, לשעבד אומה ולהגדיל את כוחם, והשניה, שהגזימו בשיעבוד.

חומש דברים פרשת דברים:

9. הקדמת הרמב"ן על חומש דברים.

הספר הזה ענינו ידוע שהוא **משנה תורה**, יבאר בו **משה רבנו לדור הנכנס בארץ רוב מצות התורה הצריכות לישראל**, ולא יזכיר בו דבר בתורת כהנים, ולא במעשה הקרבנות, ולא בטהרת כהנים, ובמעשי ה' שכבר ביאר אותם להם.

והכהנים זריזים הם, לא יצטרכו לאזהרה אחר אזהרה, אבל בישראל יחזיר המצות הנוהגות בהם, פעם להוסיף בהם ביאור ופעם שלא יחזיר אותם, רק להזהיר את ישראל ברוב אזהרות, כמו שיבאו בספר הזה בעניני עבודת גלולים אזהרות מרובות זו אחר זו בתוכחות וקול פחדים, אשר יפחיד אותם בכל ענשי העבירות.

ועוד יוסיף בספר הזה כמה מצות שלא נזכרו כלל, כגון: **היבום, ודין המוציא שם רע, והגרושין באשה, ועדים זוממין וזולתו**. וכבר נאמרו לו כולן בסיני או באוהל מועד בשנה הראשונה קודם המרגלים, כי בערבות מואב לא נתחדשו לו אלא דברי הברית כאשר נתפרש בו. ועל כן לא נאמר בספר הזה: **וידבר ה' אל משה לאמר צו את בני ישראל, או דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם מצוה פלונית**.

אבל לא נכתבו המצות בספרים הראשונים שידבר עם יוצאי מצרים, כי אולי לא נהגו באותן המצות רק בארץ, אע"פ שהן חובת הגוף. כאשר בא בענין הנסכים, או מפני שאינן תדירות, לא הזכיר רק בבנים נוחלי הארץ.

וטרם שיתחיל בביאור התורה התחיל להוכיחם ולהזכיר להם עונותיהם, כמה ימרוהו במדבר וכמה שהתנהג עמהם הקב"ה במדת רחמים, וזה להודיע חסדיו עמהם. **ועוד**, שיוכחו בדבריו שלא יחזירו לקלקולם פן יספו בכל חטאתם, ולחזק לבם בהודיעו אותם כי במדת רחמים יתנהג עמהם לעולם. שלא יאמר אדם: לא נוכל לרשת את הארץ כי אין אדם אשר לא יחטא, ומיד תהיה מדת הדין מתוחה כנגדו ונאבד, ולכן הודיעם משה רבנו כי הקב"ה רחמן

מלא רחמים, כי הסליחה והמחילה ממנו יתברך, סיוע ועזר לבני אדם בעבודתו. וכענין שאמר הכתוב: **כי עמך הסליחה למען תורא.**

ספר דברים נקרא "משנה תורה". כי משה רבנו מבאר לדור הנכנס לארץ את רוב המצוות שיצטרכו, והמצוות כבר נאמרו בחומשים קודמים. ואת המצוות לכהנים, משה לא מזכיר, כי כהנים זריזים, ואין צורך לחזור להם.

ואת ישראל יזהיר מאוד על ע"ז, ויפחיד אותם בעונשים גדולים. ובנוסף, בספר דברים יש גם מצוות חדשות, כמו יבום וחליצה, מושיא שם רע, גרושין, עדים זוממים... כל המצוות נאמרו למשה בסיני או באוהל מועד, ומשה לא אמר להם אותם אז, אולי בגלל שלא נהגו בהם רק בארץ, ואולי בגלל שאינן תדירות, הוא אומר אותם דוקא לבנים שנכנסים לארץ. ומנין לנו שהמצוות נאמרו בסיני ולא עכשיו, לפני מותו? כי לא נאמר בחומש דברים "וידבר... אל משה, דבר אל בני ישראל...".

התחלת חומש דברים הוא תוכחת משה. כי לפני שהוא אומר להם את המצוות, הוא מוכיח אותם משתי סיבות, א. כדי להסביר להם, כמה ה' סולח, שמי שחטא יחזור בתשובה. ב. כדי שיזהרו שלא יחטאו, ולא יענשו. כמו שנאמר: "כי עמך הסליחה, למען תוורא".

10. רמב"ן - פרק א', פסוק כ"ה.

ויאמרו טובה הארץ אשר ה' אלוהינו נתן לנו - מי הם שאמרו טובתה יהושע וכלב, לשון רש"י מספרי (דברים כה.)

ואני תמה, אם כן מה הטענה הזאת עליהם, וראוי שיאמינו לעשרה יותר מן השנים. אולי טען עליהם, כיון שהקב"ה הודיע אתכם שהיא ארץ טובה וגדולי השלוחים והצדיקים שבהם אף הם מעידין כן, היה לכם להאמין, כי האחרים מפני מורך לב אמרו מה שאמרו:

והנכון מה שפירשתי שם (במדבר יג לב), שכולם הודו לפני משה ואהרן וכל העדה ואמרו (שם יג כז): באנו אל הארץ אשר שלחתנו וגם זבת חלב ודבש היא וזה פריה, והנה כלם בהסכמה אחת בטובת הארץ, אבל בחוזק העמים ההם המסו את לבבם. ואחרי כן בראותם כי יהושע וכלב יחזקו את לבם למלחמה, באו שאר המרגלים אל בני ישראל שלא בפני משה והוציאו דיבה על הארץ שהיא ארץ אוכלת יושביה, וזהו ותרנגו באהליכם (פסוק כז). וגם העם לא יזכירו בפני משה הדיבה הזאת, כי יכחישם שלא אמרו כן בתחילה, והודו שהיא טובה וגם זבת חלב ודבש, אבל אמרו למשה (בפסוק כח): אנה אנחנו עולים אחינו המסו את לבבנו לאמר עם גדול ורם ממנו. ועל כן יאמר להם משה עתה, אמת הוא כדבריכם שהעם ההוא גדול ורם, אבל ה' ילחם לכם ככל אשר עשה עמכם ממצרים ועד הנה.

זה טעם ובדבר הזה אינכם מאמינים בה' אלוהיכם - שאין העכבה אלא ממיעוט אמנה. הנה כל הפרשה כפשוטה ומשמעה:

"ויאמרו טובה הארץ... – הרמב"ן מביא את רש"י שאומר: מי הם שאמרו? יהושע וכלב. והרמב"ן מקשה: תמוה, למה נענשו ישראל? אם 10 אמרו שהארץ רעה ו-2 אמרו טובה, ודאי שיאמינו לעשרה?"

ותשובתו: שהנכון הוא, כמו שפירש בחומש במדבר, שכולם הודו למשה ואמרו שהארץ זבת חלב ודבש, והביאו מפירותיה. אבל אמרו שהמקום מסוכן. העמים חזקים. וכשראו המרגלים שיהושע וכלב משכנעים את העם בטובת הארץ, באו והוציאו דיבה עליה. וזה נלמד מהמילים "ותרנגו באהליכם", שהם לא אמרו את הדברים האלה למשה, שלא יאמר להם שקרנים, קודם אמרתם

אחרת. הם דיברו את זה באהלים. ואמרו למשה רק נכון הארץ טובה, אבל איך נעלה לארץ מסוכנת, והוא אמר להם, מה אתם דואגים, ה' נלחם לכם.
11. כלי יקר - פרק ג' פסוק כ"ד

אתה החילות להראות את עבדך וגו' פירש רש"י: פתח להיות עומד ומתפלל, פ"א של פתח נקודה בסגול וכך פירושו: החילות להראות. מה הראה לו? פתח, כמי שפותח פתח לאיזו דבר. ואחר כך פירש: על מה הראה לו פתח, להיות עומד ומתפלל. אבל הקוראים פתח הפ"א בקמץ, טעות בידם, כי מאי קא משמע לן כי ודאי לא סיים תפלתו קודם שפתח, למה נקט לשון פתח, היה לו לומר היה עומד ומתפלל.

ורז"ל אמרו (ברכות לב:) לעולם יסדר אדם שבחו של מקום קודם שיתפלל, כי כן עשה משה שהתחיל בשבחו של מקום שנאמר אתה החילות להראות את עבדך וגו', ואחר כך אמר אעברה נא.

ביאור הדבר, שכל צדיק יבקש מתנת חנם, וישער בעצמו שכל מה שהקב"ה עושה עמו - חסד אל כל היום, כי הקב"ה תמיד המתחיל בעשיית הטובות לאדם מיום הולדו, והאדם כל מה שמסגל מעשים טובים הכל הוא עושה דרך תשלומים, והקב"ה החנוני הגדול מקיף, וחוזר ונותן בהקפה למי ששילם חוב ראשון, וכמו שכתוב (איוב מא ג): מי הקדימני ואשלם. הורה שהקב"ה המקדים והמתחיל בכל הטובות. וזה שבחו ותהלתו של מקום ברוך הוא, שצריך המתפלל לסדר שבחו של מקום תחילה קודם שיתפלל, כדי שבכל התפלה והתחנה לא יבקש כי אם מתנת חנם. שכן מצינו במשה שקודם שאמר **אעברה נא** אמר **אתה החילות וגו'**, הורה כי הקב"ה המתחיל בכל טובות ואין לו שום חוב עליו, ובקש מתנת חנם. וזה שפירש רש"י **את גדלך -** זו מדת טובך, **ואת ידך החזקה -** הכובשת מדת הדין, כי כפי שורת הדין אינו חייב לו כלום, וברוב טובו הוא גומל חסד למי שאין לו עליו כלום. וזה ביאור יקר.

אתה החילות להראות את עבדך - הכלי יקר מביא את רש"י שמסביר, מה התחיל להראות לו? פתח לתפילה. פתח עם סגול. וחכמים אמרו שאדם יפתח בשבח המקום ואח"כ יבקש צרכים. וההסבר, שכל צדיק יבקש מתנת חנם. וכל המעשים הטובים שאנחנו עושים, זה דרך תשלומים. (החנווני שנותן בהקפה). אתה ה' מתחיל לעשות לנו טוב, ואנחנו מבקשים ממך את צרכינו, למרות שאתה לא חייב לנו.

פרשת ראה:

12. ספורנו - פרק י"א, פסוק כ"ו.

רְאֵה. הַבִּיטָה וְרְאֵה שְׁלֵא יְהִי עֲנִינְךָ עַל אֶפֶן בִּינוּנִי כְּמוֹ שֶׁהוּא הַמְנַהֵג בְּשָׂאֵר הָאֲמוֹת, כִּי אֶמְנָם "אֲנִי נִתֵּן לְפָנֶיךָ הַיּוֹם בְּרָכָה וְקִלְלָה", וְהֵם שְׁנֵי הַקְּצוּוֹת. כִּי הַבְּרָכָה הִיא הַצְּלָחָה יוֹתֵר מִן הַמְּסָפִיק, עַל הַצַּד הַיּוֹתֵר טוֹב, וְהַקְּלָלָה הִיא מְאֵרָה מְחַסְרֵת שְׁלֵא יִשַׁג הַמְּסָפִיק, וְשְׁנֵיהֶם "לְפָנֶיךָ" לְהַשִּׁיג כְּפִי מַה שְׁתִּבְחָרוּ.

"ראה" - תתבונן. שלא תעמוד במצב של אמצע כמו דרך הגויים. אני מעמיד בפניך 2 קצוות, ברכה וקללה. הברכה היא ההצלחה יותר מהצורך, והקללה, היא ההפסד החסר מתוך הצורך. הם לפניך, ותקבל תוצאה לפי בחירתך.

13. רמב"ן - פרק י"ב, פסוק כ"ו.

כי ירחיב ה' אלוהיך את גבולך - אין טעם הרחבה זאת כאותה שיאמר (להלן יט ח ט): ואם ירחיב ה' אלוהיך את גבולך וגו' ויספת לך עוד שלש ערים על השלש האלה, שאם כן לא היה בשר תאוה מותר בבואם לארץ. אבל שם (להלן יט א): נאמר כי יכרית ה' אלוהיך את הגויים אשר ה'

אלוהיך נותן לך את ארצם, והם שבעה הגויים שיזכיר בכל מקום, ואז נבדיל שלש ערים, וכן עשה יהושע (יהושע כ), ואח"כ אמר כי ירחיב ה' אלוהיך את גבולך כאשר נשבע לאבותיך, וזה ירמוז לעשרה עממין שנתנו לאברהם. אבל כאן אמר "כאשר דבר לך", "והם הגויים האלה אשר ה' אלוהיך נותן לך את ארצם, כי מיד לאחר שכבשו וחלקו הותר להם בשר תאוה. ואין טעם" כי **ירחק ממך המקום** "שיהיה מותר בהרחקת המקום בלבד, שאם כן יהיו אסורים יושבי ירושלים בבשר תאוה. אבל עם כל ישראל ידבר ויאמר להם, כי כאשר ירחיב השם את גבולכם ולא תהיו כולכם יושבים סביב למשכן כאשר אתם היום במדבר יהיה לכם בשר החולין מותר, כי א"א שתלכו כולכם ממקום רחוק אל המקום אשר יבחר ה' ותזבחו זבחים שלמים כל מה שתאכלו:

"כי ירחיב ה' ... את גבולך – מדובר בהיתר אכילת בשר תאוה. שהותר להם מיד לאחר כיבוש וחלוקה "כתוב כאן כי ירחיב, וכתוב בערי מקלט הנוספים "כי ירחיב". והרמב"ן אומר שלא מדובר באותה הרחבה. שבערי מקלט מדובר שכשיכבשו את הארץ (7 עמים) "כאשר דיבר לך", יבדילו 3 ערי מקלט, וכי ירחיב כמו שנשבע לאבות (10 עמים שניתנו לאברהם), אז יוסיפו עוד 3 ערים. ואומר הרמב"ן שהכוונה בבשר תאוה, ודאי לא בהרחבה השניה, שאם כן היה אסור להם בשר תאוה כשיכנסו לארץ.

14. ספורנו – פרק י"ד, פסוק א'.

בנים אתם לה' אלהיכם, לא תתגדדו. שְׁאִין רְאוּי לְהִרְאוֹת תְּכִלִּית הַדְּאָגָה וְהַצֶּעַר עַל הַקְּרוֹב הַמֵּת, כְּשֶׁנֶּשְׂאָר קָרוֹב נִכְבָּד מִמֶּנּוּ בְּמַעֲלָה וּבְתַקּוֹת טוֹב. לְפִיכָּךְ "אַתֶּם" בְּנִים לַה', שֶׁהוּא אֲבִיכֶם קִיָּם לְעַד אֵין רְאוּי שֶׁתִּדְאָגוּ וְתִתְאָבְלוּ בְּתַכְלִית עַל שׂוֹם מֵת .

ולא-תשימו קרחה בין עיניכם למת, כי עם קדוש אתה. וְגַם כֵּן אֵין לְהַצְטַעַר מְאֹד בְּשִׁבִיל נֶזֶק מְגִיעַ לְמֵת בְּמִיתָתוֹ

"לא תתגודדו" – בנים אתם לה' אלוהיכם, ולכן לא תתגודדו, כי לא מראים את גודל הדאגה והצער על נפטר, כשיש קרוב מכובד. וה' אלוהינו, קיים לעד, לכן, לא מתאבלים יותר מדי. "ולא תשימו קרחה... כי עם קדוש אתה" – לא להצטער מדי על אף נזק, כי אנחנו עם קדוש, וכל נזק יתגמד לעומת העולם הבא.

15. רמב"ן – פרק ט"ו, פסוק י"א, ד"ה "כי לא יחדל אביון", רק עד "בארץ ובחוץ לארץ".

כי לא יחדל אביון מקרב הארץ - מפרשים אמרו שלא יחדל האביון מקרב הארץ באחד מכל הזמנים, כי לעולם יהיה אביון בארץ שגלוי היה לפניו שלא יעשו מה שאמר להם כי לא יהיה ברך אביון אם שמוע תשמע בקול ה' אלוהיך לשמור לעשות את כל המצווה .

ואינו נכון לדעתי, כי התורה תרמוז במה שעתיד להיות, אבל לא יתנבא עליהם בפירוש שלא יקיימו התורה לעולם, וחלילה, רק בדרך אזהרה יזכיר הדבר .

והנכון שיאמר, שלא יחדל אביון, שיהיה נמנע ולא ימצא עוד לעולם. והזכיר זה, בעבור שהבטיח שלא יהיה בהם אביון בשמרם כל המצווה, אמר אבל ידעתי כי לא יהיו כל הדורות כל ימי עולם כלם שומרים כל המצווה עד שלא נצטרך כלל לצוות על האביון, כי אולי בקצת הימים ימצא אביון, ואני מצווק עליו אם ימצא .

ואמר" מקרב הארץ" - לרמוז על כל הישוב, כי ההבטחה שלא יהיה בנו אביון בארץ אשר ה' אלוהינו נותן לנו נחלה אם נקיים שם כל המצוות, ועתה אמר כי יתכן שימצא אביון באחד מן

הזמנים ובאחד מן המקומות אשר תשב בה, כי טעם "בארצך" כטעם בכל מושבותיכם (במדבר לה כט), בארץ ובחוצה לארץ: כי לא יחדל אביון מקרב הארץ – מפרשים אמרו, שתמיד יהיו אביונים, כי הקב"ה יודע שלא יקיימו מצותיו, ולא יזכו ל"לא יהיה בך אביון, אם שמוע תשמע". והרמב"ן אומר שזה אינו נכון בעיניו, כי לא יתכן שיתנבא בפירוש על עם ישראל שלא יקיימו את התורה. והנכון הוא, שמושג העניות לא יעלם מהארץ, ולכן צריך ללמוד איך להתנהג כשהיו אביונים. "מקרב הארץ" – בכל מקום כמו "בכל מושבותיכם" גם בארץ וגם בחו"ל.

פרשת שופטים:

16. רמב"ן - פרק י"ז פסוק כ'.

בלבתי רום לבבו מאחיו - נרמז בכאן בתורה איסור הגאות, כי הכתוב ימנע את המלך מגאות ורוממות הלב, וכל שכן האחרים שאינם ראויים לכך, כי בראוי להתרומם ולהתגדל יזהירונו להיות לבבו שפל ככל אחיו הקטנים ממנו. כי הגאווה מידה מגונה ונמאסת אצל האלוהים אפילו במלך, כי לה' לבדו הגדולה והרוממות, ולו לבדו התהילה ובו יתהלל האדם. כענין המבואר על יד המלך שלמה (משלי טז ה): תועבת השם כל גבה לב, וכתוב (ירמיה ט כג): כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי וגו'.

בלבתי רום לבבו מאחיו – רמז לאיסור הגאווה. הגאווה מידה מגונה ומאוסה אצל הקב"ה, אפילו כשמדובר במלך. רק לה' לבדו מתאימה הרוממות והגדולה. ציטוט: "תועבת השם כל גבה לב"

17. רמב"ן – פרק י"ז, פסוק י"א, עד "מן הטעות ומן המכשול".

ימין ושמאל - אפילו אם אומר לך על ימין שהוא שמאל או על שמאל שהוא ימין, לשון רש"י. **וענינו**, אפילו תחשוב בלבך שהם טועים, והדבר פשוט בעיניך כאשר אתה יודע בין ימין לשמאלך, תעשה כמצוותם, ואל תאמר איך אוכל החלב הגמור הזה או אהרוג האיש הנקי הזה, אבל תאמר כך ציוה אותי האדון המצווה על המצות שאעשה בכל מצוותיו ככל אשר יורוני העומדים לפניו במקום אשר יבחר ועל משמעות דעתם נתן לי התורה אפילו יטעו, וזה כענין רבי יהושע עם ר"ג ביום הכיפורים שחל להיות בחשבונו (ר"ה כה א):

והצורך במצווה הזאת גדול מאד, כי התורה נתנה לנו בכתב, וידוע הוא שלא ישתוו הדעות בכל הדברים הנוגעים, והנה ירבו המחלוקות ותעשה התורה כמה תורות. וחתך לנו הכתוב הדין, שנשמע לבית דין הגדול העומד לפני השם במקום אשר יבחר בכל מה שיאמרו לנו בפירוש התורה, בין שקבלו פירושו עד מפי עד ומשה מפי הגבורה, או שיאמרו כן לפי משמעות המקרא או כוונתה, כי על הדעת שלהם הוא נותן (ס"א לנו): להם התורה, אפילו יהיה בעיניך כמחליף הימין בשמאל, וכל שכן שיש לך לחשוב שהם אומרים על ימין שהוא ימין, כי רוח השם על משרתי מקדשו ולא יעזוב את חסידיו, לעולם נשמרו מן הטעות ומן המכשול.

ולא תסור ימין ושמאל – הרמב"ן מביא את רש"י שאומר, אפילו אם יאמר לך על ימין שהוא שמאל, כלומר, אפילו אם תחשוב שהם בטוח טועים – תשמע בקולם. ותאמר שזה ציווי ה', לעשות ככל אשר יורוני. ומביא את הדוגמה של רבי יהושע ורבן גמליאל ביום כיפור.

ולדעת הרמב"ן יש במצווה הזאת צורך גדול מאד, התורה ניתנה בכתב, ובהמשך ירבו מחלוקות, והתורה תהיה כמו כמה תורות, ואיך נדע מה לעשות? נשמע בקול בית הדין הגדול, ואפילו כשאתה בטוח שהם טועים, הרי שה' ישמור את משרתיו מטעות ומכשול.

18. רמב"ן – פרק י"ז, פסוק י"ד.

ואמרת אשימה עלי מלך - על דעת רבותינו (ספרי ראה סז, סנהדרין כ ב): (כמו ואמור אשימה עלי מלך, והיא מצות עשה שיחייב אותנו לומר כן אחר ירושה וישיבה, כלשון ועשית מעקה לגגך (להלן כב ח), וזולתם . והזכיר" ואמרת", כי מצווה שיבואו לפני הכהנים הלויים ואל השופט ויאמרו להם רצוננו שנשים עלינו מלך:

ולפי דעתי עוד, שגם זה מרמיזותיו על העתידות, שכן היה כששאלו להם את שאול אמרו לשמואל (ש"א ח ה): שימה לנו מלך לשפטנו ככל הגויים, וכן כתוב שם (פסוק כ): והיינו גם אנחנו ככל הגויים ושפטנו מלכנו וגו', כי מה טעם שתאמר התורה במצווה" **ככל הגויים אשר סביבותי**", ואין ישראל ראויים ללמד מהם ולא לקנא בעושי עולה, אבל זה רמז לעניין שיהיה, ולכך באה הפרשה בלשון הבינוני, כאשר פירשתי כבר (לעיל ד כה):

כי תוליד בנים ובני בנים ונושנתם - ענין הכתוב הזה, שיזכיר ויאמר כי תוליד בנים ובני בנים ובעבור היותכם ישנים בארץ ותשבו לבטח אולי תשכחו את השם, והעידותי בכם היום שתאבדו מהר כי לא יאריך לכם מאחר שתעבדו ע"ז. והפרשה הזו אע"פ שהיא אזהרה לא נאמרה בלשון" **אם**", והטעם כי הוא כמתנבא על עניינם, וידבר בלשון ישמש בשני פנים בלשון אזהרה ובלשון עתיד לבא, יאמר שיעשו ויהיה להם ככה, ולא יגזור עליהם. ומפני זה אמרו רבותינו (גיטין פח א): שרמז לגלות בית ראשון במלת ונושנתם בגימטרייה, והייתה קבלה בידם כי יש בפרשה הזאת רמז לזמן הגלות, וכאשר בא עליהם התבוננו בה בינה:

ואמר ועשיתם פסל תמונת כל - ולא אמר" ועבדתם אותו" או" והשתחוויתם לו" אבל אמר" והשחתם, "כי הפסל בכאן תמונת כל, ומפני השחתה יאסור אותו כאשר פירשתי למעלה (בפסוק טו):

"ואמרת אשימה עלי מלך" – השאלה שדנים בה היא האם זה ציווי לבקש מלך בפה, או לא? על דעת רבותינו – זה ציווי. ואמרת – ואמור, לשון ציווי. לדעת הרמב"ן – זו רמיזה לעתיד, אתם תרצו מלך אחרי שתתישבו בארץ. שאם זה היה ציווי לומר שרוצים מלך, לא היה מוסיף את המילים "ככל הגויים אשר סביבותי".

19. רשב"ם – פרק י"ח, פסוק ט"ו.

נביא מקרֶבך מאחֶיך כמוני - שיצוה לך מצות שבתורה ולא כנביא וחולם חלום שיאמר לך לעבוד עבודת גילולים .

ומה שכתוב: **ולא קם נביא עוד בישראל כמשה -** הרי פירושו כמו שמפרש: **אשר ידעו ה' פנים אל פנים**, אבל להאמין להקב"ה יהא כמותו ולדבר אמת מאתו ולא כנביא הנותן לישראל אות ומופת לעבוד עבודת גלולים .

נביא מקרֶבך מאחֶיך כמוני – מה פירוש כמוני, בדיוק כמו משה? הרשב"ם עונה שלא. כי אין כמו משה, אבל צריך להיות נביא אמיתי, שייצווה לקיים מצוות שבתורה, לא יעשה ניסים וישכנע לעבוד ע"ז.

20. ספורנו – פרק י"ח, פסוקים כ"א - כ"ב.

איכה ידע את הדבר. כְּשִׁיִצְוָה לְשַׁעֲרָה אֵיזוּ מִצְוָה, כְּגוֹן אֲלֵיהֶּוּ בְּהַר הַפְּרָמֶל (מלכים-א יח), וְיִהוֹשֻׁעַ שְׁהָקִיף יְרִיחוֹ בְּשַׁבָּת, וְצִוָּה אֶת הַכֹּהֲנִים לְשַׁאת אֶת הָאָרוֹן בְּיַרְדֵּן, וְלַעֲמֵד שָׁם עַד שִׁיעֲבְרוּ כָּל הָעָם .

פסוק כב ולא יהיה הדבר. כי אִמְנֵם לא תִתְחַדֵּשׁ מִצְוָה אֶפְלוּ לְשָׁעָה לְהִמּוֹן, אִם לא יִהְיֶה עִמָּה אִיזָה אֹת, כְּמוֹ שֶׁהָיָה בִּיהוֹשֻׁעַ בְּבִקְיַעַת הַיַּרְדֵּן (יהושע ג, טו-טז), וּנְפִילַת חוֹמַת יְרִיחוֹ (שם ו, כ), וּבְאֵלֶיהוּ יְרִידַת הָאֵשׁ מִן הַשָּׁמַיִם (מלכים-א יח, לח). אִמְנֵם מִצְוֹת הַנְּבִיא שְׁאֵמַר אֶל רַעְהוּ "הַכִּינִי נָא" הִיָּתָה לְרַעְהוּ נְבִיא כְּמוֹהוּ שֶׁיָּדַע כִּי "דָּבַר ה'" הוא, לְפִיכָּךְ נֶעֱנֶשׂ כְּאֲשֶׁר מֵאֵן .

איכה נדע את הדבר – איך אנחנו נדע מי נביא אמת ומי נביא שקר, בשעה שנביא לפעמים אומר גם דברים שנוגדים את התורה, כמו יהושע שבקע את הירדן, והפיל את יריחו בשבת, ואליהו בהר הכרמל. והתשובה היא: נביא שיצוה מצוות שעה, אפשר להאמין לו, אבל מי שיצווה לדורות לבטל מצווה מן התורה, הוא נביא שקר.

ולא יהיה הדבר – והנביא לא יכול לחדש מצוה שנוגדת את התורה אפילו לשעה, ללא את מופת.

קטעי מפרשים בתהלים:

21. מלבי"ם – פרק צ"ב, פסוקים ה' - ו'.

כי שמחתי ה' בפעלך, יש הבדל בין פעולה ובין מעשה, הדבר הנגמר ונשלם נקרא מעשה, והעסק שעודו מתעסק בו יקרא פעולה, וכן המציאות כולו כמו שהוא נגמר ונשלם עם חקי הטבע הקבועים נקרא מעשה ה', אבל העסק שיתעסק ה' עם השגחתו שבזה ידי היוצר עודם פועלים ועוסקים ומחדש פעלים לפי ההשגחה זה נקרא פעולה, וע"כ נגד החסד שהיא ההנהגה ההשגחית והנסיית אומר **כי שמחתי בפעלך**, כי בו ישמח לבנו בהכיר השגחת ה' וגמולו וענשו, ונגד הטבע הסדורה בשלימות מראשית קדומים אמר **במעשי ידיך ארנן**: **ו מה גדלו מעשיך ה'**, מבאר הטעם מדוע חלק ה' את הנהגתו שהוא לפעמים בטבע ופעמים בהשגחה, ומדוע את העולם נתן בלבם עד שלא ימצא האדם תמיד את ההנהגה ההשגחית, ורבים חושבים שהעולם כמנהגו נוהג ושהכל הוא בדרך הטבע, כי זה במחשבה עמוקה, כדי שיהיה מקום לבחירה ולשכר ועונש, שאם היה מעניש הרשע תיכף והיה כל ההנהגה ע"י השגחה גלויה, היו יראים לעשות רע ולא היה בחירה, וז"ש **מעשיך הטבעיים הסדורים הם גדלו**, אבל **מאד עמקו מחשבותיך** בזה במה שצפנת הנהגתך ההשגחית שיהיה נעלם ונסתר באופן אשר.

כי שמחתי – המלבים רואה הבדל בין פעולה למעשה. פעולה, זה העשיה, והמעשה הוא לאחר סיום. העולם שכבר נברא, נקרא מעשה. וההתעסקות בהשגחת העולם, נקראת פעולה "כי שמחתי בפעולך" – לבנו שמח בהשגחת ה' עלינו, והגמול והעונש.

במעשי ידיך ארנן, מה גדלו מעשיך – הטבע מעיד על גדולה. הנהגת ה' באה גם בטבע וגם בהשגחה. ומדוע? כדי לתת בחירה לאדם. אם העולם ינהג בטבע, כך שמי שיחטא יענש מיד, לא תהיה בחירה לאדם. ולכן, מעשיך (הבריאה והטבע) גדלו, אבל מאד עמקו מחשבותיך, שהסתרת את ההשגחה, כדי לאפשר בחירה.

22. מלבי"ם - ק', פסוקים א' - ב'.

מזמור לתודה, על הודאה של נס, **הריעו לה**, 'שבעת ינהג עפ"י הטבע דומה כמלך הסגור בהיכלו ומנהיג ע"י שריו ויועציו, אבל בעת הנס ידמה כמלך היוצא מהיכלו ומתהלך בין העם להשגיח בעצמו על עניניהם, ואז יריעו כולם תרועה גדולה להמליכו, כמ"ש כל העמים תקעו כף הריעו לאלהים): **ב עבדו**, יש הבדל בין עבודת ה' ובין העבודה לב"ו, כי העובד לב"ו לא ישמח בעבודתו מצד שאינו בטוח שיקבל עליה שכר, ואף שיקבל שכר אין השכר רצוף בהעבודה עצמה רק בנ אחריה, ובזה יעבוד בעצב ככל העוסק באמצעיים טרם ישיג את התכלית, לא כן עבודת ה' שהיא עצמה השכר והתכלית עבודה זו תהיה **בשמחה**, **בואו לפניו ברננה**, הבא לפני בשר ודם

לבקש דבר יבא בבכי ובזעקה רק יציאתו תהיה ברננה, אם מלא שאלתו, אבל הבא לפני ה' יבא ברננה כי בודאי ימלא שאלתו:

"מזמור לתודה הריעו..." כשה' נוהג את העולם לפי הטבע, הוא דומה למלך בהיכלו, ומנהיג עולמו ע"י שרים ויועצים. אבל בהנהגה בנס, הוא דומה למלך שמתהלך בין העם לראות בעצמו את ענייניהם. ואז מריעים כולם להמליכו. כמ"ש "כל העמים תקעו כף הריעו..." "עבדו ... בשמחה" – יש הבדל בין העבודה לה' שנהנים מהעבודה עצמה, שהיא בעצמה תכלית, ויפנה לבקש משאלה ברננה, שבטוח בה' שימלא משאלתו. לעומת העובד לבשר ודם, יעבוד רק אם יקבל שכר, כי כל עבודתו רק בשביל השכר. והשכר לא נותן לו הנאה בעבודה, שהוא לא חלק מהעבודה, ויפנה לבקש מבשר ודם משהו, בבכי או בצעקה, ואם יקבל את משאלתו, אז יצא ברננה.

23. רד"ק - פרק קי"ז, פסוק י"ז.

אילים מדרך פשעם ומעוונותיהם יתענו – הכוונה לחולים המתענים. ולמה קורא להם "אילים", שלא כמו היושבים בשבי? שהשבויים, נלקחים לשבי בבת אחת, בלי זמן למחשבה, ואין להם אפשרות תיקון. שלא כן החולים, מתחילים לחלות מעט, וצריכים להבין שהמחלה מקורה בחטאים, אפשר לתקן ולהבריא. ומשלא עושה כן הוא אויל. כשהמחלה מתארכת, החולה מתענה, סולד מהאוכל, וסובל מאוד.

24. מלבי"ם - קט"ז, פסוקים י"ב- י"ד.

מה אשיב לה' כל תגמולהי עלי, שהחייני אחר היאוש הגדול הזה. ומבאר שעקר הטובה אצלו אינו החיים, רק עקר הטובה הא מה שעתה יוכל להודות לה'. כמ"ש כי טוב חסדך מחיים שפתי ישבחונך וכמש"פ שם, וז"ש **מה אשיב לה' על מה שגמל עלי אשר כוס ישועות אשא ואקרא בשם ה' להודות לה'** חסדו ולפרסם גדולת ה', **'ולשלם נדרי לה' נגדה נא לכל עמו**, שזה הוא הטובה היותר גדולה שגמל עלי:

מה אשיב ... כל תגמולהי עלי" – דוד המלך אומר שעיקר הטוב מבחינתו זה לא החיים שקיבל לאחר יאוש גדול, אלא זה שהוא יכול עכשיו להודות. כמ"ש "כי טוב חסדך מחיים". ולכן המשך הפסוק הוא "כוס ישועות אשא". שהעיקר הוא להודות לה' חסדו, ולפרסם גדולתו.

25. מלבי"ם - קי"ח, פסוק כ"ד.

זה היום עשה ה', הוא מיוחס לה', **'ובו נגילה ונשמחה**, בה' נשמח לא בהתשועה עצמה. כי עקר השמחה היא מה שנודע לנו שהי' עמנו ושנתן ליראיו נס להתנוסס: "זה היום עשה... נגילה... בו" – ה' עשה לי היום טובה, אבל אני שמחה בו, בה', ולא בישועה, שעיקר השמחה היא שה' אתנו.